

AZ AMERIKAI RUTÉNSÉG

[Erdélyi Magyar Adatbank]

[Vákát oldal]

4.

A kivándorlás a századfordulón nyolcvanezerre duz-
asztja az amerikai ruténség lélekszámát.¹⁵² Philadelphiában,
Scrantonban, de főleg Homesteadben alakulnak ki a ruszin
telepek, melyek az anyaországtól való végzetes elzártság-
ban, a roppant amerikai tenger közepén összeköttetést ke-
resnek az itt élő egyéb szláv nemzetiséggel, főleg a csehek-
kel. Ennek a szláv „összefogásnak” következménye, hogy
az amerikai csehek a huszadik század első évtizedétől egyre
növekvő politikai befolyást gyakorolnak az amerikai rutén-
ségre, aminek végzetes következményei támadnak.

Ezeken a tengerentúli ruszin szórványokon játszódik le
a huszadik század legérdekesebb politikai comédia buffája.
Tízezer csehbarát ruszin a wilsoni önrendelkezési jog má-

¹⁵² Újabban félmillió amerikai ruténról beszélnek az újvilági
ruszinok vezetői. Ez a becslés erősen túlzott, az északamerikai
ruténség lélekszáma a galíciai és halicsi bevándorlókkal együtt sem
haladja meg a háromszázezret.

morában független politikai nemzetnek nyilvánítja magát és a tragikomikus közjáték húsz évre eldönti a ruténség sorsát.

A végzetes politikai „kiállítás” előjátéka vallási jellegű. Tóth Elek paróchus, a sanfranciskói orosz püspök munkatársa, 1901 tavaszán, New-Yorkban kiadja „Hol kell keresni az igazságot?” címmel az első amerikai ruszin rölapot, mely a hitviták korának hangján, fanatikus hévvel védelmezi a szakadárságot a „görögkatolikus elnyomatással” szemben. Már Tóthnál is megfigyelhető, hogy a Ruténföldön zajló vallási küzdelemnek politikai háttérrel ad. Az irányzatosan vázolt görögkatolikus klérus mögül mindenki kéri a „magyar rendszert”, az ellentábor tetteiben a „megváltásra” készülő cári Oroszország kontúrjai rajzolódnak elő. Egyidőben Egan hősi kísérletével az amerikai szakadár pap, akiben neve után ítélve magyar vér csergedezik, a ruténség kizsákmányolásáról beszél és Egan vére még fel sem száradt az Ungdaróc melletti gerényi határban, amikor a minden eszközzel dolgozó pravoszláv propaganda első hínöke megjelenik a rutén falvak ereszei alatt. Megírtuk, hogy az Újvilágból hazatérő rutének hozzák Tóth röpiratának néhány példányát, melyeket még ugyanaz év őszén, Kárpátalján ismeretlen helyütt sokszorosítanak. Ezek a másodpéldányok Nagylucskáról 1902 telén Izára kerülnek, ahol döntő szerepük volt az izai pör előidézésében. Nem kutatta senki s így csak hipotézisként tehető fel, hogy maga Tóth is közvetlen kapcsolatban állott a Gerovszkijakkal, mert időnként pontosan értesül a Csernovicon és Lembergen keresztül szervezett pravoszláv hálózat helyzetéről.

Tóth Elek köre a tízes években már folyóirattal is rendelkezik. A pravoszláv irányzat lapja, a Szvjjet (Világ) tíz-

ezer példányban jelenik meg és ennek szerkesztőgárdájából indul ki a rutén szeparatista mozgalom, a pittsburgi Národna Obrana (Nemzeti védelem) megalakulásakor. Az amerikai nyolcvan-százezer rutén közül, akik többszáz apró szociális egyesület névsorába tartoznak, ez a 12%-os kisebbség ragadja magához a politikai véleménynyilvánítás jogát s bár a nemzethű amerikai ruszinság hivatalos orgánuma, az Amerikanszkij Ruszkij Visztnik 40.000 példányban jelenik meg, mindvégig a Szvjet köre a hangadó.

A skizmapöröket a nagyorosz propaganda sikeresen gyümölcösztette Amerikában. Már az izai események maguk mellé hangolják az amerikai ruténség egyharmadát, a máramarosi pör után pedig a görögkatolikus irányzat hívei is meg vannak győződve a debreceni törvényszék ítéletének „aránytalanul” súlyos voltáról. Innen következik, hogy a világ minden politikai központjában működő cseh maffia már az 1914. évi prágai pánszláv kongresszuson a máramarosi eseményeket helyezi a sérelempolitikai felsorolás homlokterébe és az ismeretlen helyről szerzett irredenta rutén ifjúsági szónokoknak lelkes baráti körük akad a csehbarát amerikai ruténség soraiban.

Masaryk 1920-ban kiadott politikai kiskátéjában „A szláv álláspont”-ban közli, hogy már 1914-ben kész terve volt az amerikai ruténséggel kapcsolatban, ugyanakkor azonban a következő megjegyzést teszi: *„A Magyarországon élő kisoroszok amerikai képviselői nemzetüknek a cseh-szlovák állammal való egyesülését kívánják, még pedig úgy, hogy annak autonóm részét alkotnák. Ezt a javaslatot természetesen a Magyarországon élő népnek is jóvá kell hagynia.”* Tehát 1914 tavaszán még gátlásokkal küzd Masaryk, nem tartja elég autentikusnak az egyébként is megoszló amerikai ruténséget a döntőbíró szerepére.

Az 1915 november 28-án alakult pittsburgi Národna Obrana elnöke, Pacsuta Miklós amerikai rutén publicista — két év alatt — moszkvai, prágai és párizsi utasítások alapján „megdolgozza” az első ruszin tanács tagjait a csehbarát politikai mozgalom számára. Az Obrana 1917 július 13-i newyorki kongresszusán először mondják ki „a Monarchiától való elszakadást, az autonóm Kárpátoroszországnak az Oroszbirodalomhoz való csatlakozását.”¹⁵³ Jellemző, hogy a külföldön dolgozó cseh politikai vezeték mennyire nem bíznak Kárpátalja és a leendő csehszlovák köztársaság egyesítésében, a newyorki kongresszus határozatát kitörő lelkesedéssel fogadják, mint az eljövendő szláv szellemi együttműködés zálogát.

A rutén szeparatista mozgalom csak akkor vesz reális lendületet, amikor Masaryk 1918 tavaszán lezajló amerikai propaganda-körútján újra felvetődik a cseh-szlovák-rutén egyesülés terve. Darás feljegyezi,¹⁵⁴ hogy a pittsburgi Národna Obrana megbízza egyik vezetőjét, Hatalákot, hogy készítse el a Masaryknak átadandó csehbarát rutén emlékiratot, amit a későbbi elnök 1918 május 30-án kap kézhez. „Célunk — mondotta a memorandum — az egész kárpát-orosz nép egyesítése önkormányzati alapon a csehszlovák állammal.”

1918 május és október hónapjai között várakozási állásontra helyezkedik a Národna Obrana. Úgylátszik Pacsutáék nem egész biztosak a dolgukban, mert Masaryk egyre halogatja a Wilsonnal való közvetlen tárgyalásokat. Időközben pedig két olyan társadalmi megmozdulás törté-

¹⁵³ V. ö. Darás i. m. 104. l.

¹⁵⁴ U. o. 106. l.

nik, mely gyökerében aláássa a rutén szeparatista mozgalom tekintélyét.

Az első, melyből később hivatalos irányzat lesz, az Amerikai Rutén Nemzeti Tanács (Ruthenian American National Council) mozgalma. Ez a törekvés lényegében nem ellentétes a Národna Obrana álláspontjával, de a rutén szeparatizmus kivitelezését másként látja. 1918 június 26-án alakul meg a penszilvániai Mokesport helységben az amerikai rutén nemzeti tanács, Zsatkovics Gregor Ignác ügyvéd, a későbbi első ruténföldi kormányzó elnöklete alatt. A Tanács három alternatívát állít fel. Az első a rutén nemzet teljes függetlensége, a második a galíciai és bukovinai ukránokkal való únió, végül előbbieik sikertelensége esetén a teljes területi autonómia. Scrimali két évtizeddel később¹⁵⁵ találóan állapítja meg, hogy ugyanakkor, „midőn a rutének, egyetlen tényleges érdekeltjei a kérdésnek, egységesen harcoltak a magyar hadsereg oldalán Oroszország ellen”, az amerikai szeparatisták tervet tervre halmoznak, minden középkelet európai szláv népet szemügyre vesznek és teljesen felelőtlenül hetenként változtatják külpolitikai meggyőződésüket.

Bizonyára ezt az összeférhetetlenséget a nemzeti alapon álló rutének is kínosnak tarthatták, mert az amerikai görögkatolikus rutén tábor a Národna Obránával szemben megalakítja az Amerikanska Národna Rada Uhroruszinov (Amerikai magyarorosz nemzeti tanács) nevű ellenszervezetet, mely 1918 július 13-án Homesteadben, az amerikai rutén telepek központjában emlékiratot szerkeszt Wilsonhoz, amelyben hármas lehetőséget terjeszt elő:

¹⁵⁵ Antoine Scrimali: La Ruthénie subcarpatique et l'état tchecoslovaque, Paris, 1938, 94. l., 15. l.

- 1. A magyar és rutén nép legyen teljesen független,*
- 2. Ha ez nem lehet, engedtessek meg a rutén népnek a galíciai, vagy bukovinai ruténséghez való csatlakozás,*
- 3. vagy legalább önkormányzatot kapjon valamely állam, esetleg Magyarország keretében.*

A mokesporti és homesteadi nyilatkozatok, mint az idézett pontok mutatják, csaknem ugyanegyet mondanak, mindkettő alapfeltételül jelenti ki a rutén autonómiát és fenntartja a galíciai-bukovinai rutén politikai únió tervét. Jelentős viszont az amerikai magyar-orosz nemzeti tanács szövegezésében a homesteadi memorandum utolsó pontja, mely nem tartja kizártnak a követelések teljesítése után a statusquo fenntartását.

Masaryk erre a záradékra figyelt fel. Átlátta, hogy gyors cselekvés nélkül a csehbarát rutének is feladják a Národna Obrana álláspontját és vizsakanyarodnak az említett két szervezet valamelyikének politikai síkjára. Ezért kieszközli, hogy Zsatkovics, az amerikai rutén nemzeti tanács elnöke, akivel Pittsburgban beható tárgyalásokat folytat, kihallgatást nyerjen Wilsonnál.

Wilson 1918 október 21-én fogadta Zsatkovicsot és egy szomszédos állammal — nyilvánvalóan Csehszlovákia — való közvetlen tárgyalásokat ajánlott neki. Két nappal később Zsatkovics már nyíltan tárgyal Masarykkal az amerikai rutén követelések ügyében. Scrimali feltevése, hogy Zsatkovics csak az első Wilson-kihallgatás után keres összeköttetést Masarykkal, tehát nem helytálló, mert a Masaryk—Zsatkovics közvetlen tárgyalások Wilsontól függetlenül is folytatódtak volna. Jelentőségük viszont Wilson kijelentése után kétségtelenül

megnövekedett, mert Zsatkovics, a kéréstlen pittsburgi prókátor 1918 őszének lázas napjaiban elveszti politikai szemértékét és a ruténség érdekeinek megvédését most már egyedül a cseh-szlovák-rutén államegységben látja biztosítva. Föltétlenül közrejátszott ebben az a körülmény is, hogy Wilson vonakodott tudomást venni az amerikai rutén nemzeti tanács mokesporti határozatáról. Október 25-én már a tanács öt képviselője tárgyal Masarykkal és a következő nap lezajló philadelphiai ruszin kongresszuson, a szónokok háta mögött felnagyított középeurópai térképen már a Ruszinia felírás látható, melyről Zsatkovicsék, mint a csehszlovák államhoz önként csatlakozó független testvérállamról nyilatkoznak.

A híres philadelphiai egyezmény, a rutén autonómia első látható jele, nem a kongresszuson jött létre, hanem ugyanaznap délutánján egy philadelphiai szálloda szobájában Masaryk, az osztrák alattvaló és Zsatkovics, az amerikai állampolgár között. Ez a minden nemzetközi jogi alapot nélkülöző magánszerződés — Masaryk politikájára jellemzően — képletesen már délelőtt elfogadtatott a kongresszuson. Az egyezmény kimondja, hogy a magyarországi rutének élve azzal a polgári(?) joggal, hogy egy teljesen független nemzethez tartozzanak, egyesülni kívánnak a demokratikus csehszlovák köztársasággal azon feltétel alapján, hogy a magyar-rutén megyék, mint Szepes, Sáros, Zemplén, Abaúj, Gömör, Borsod, Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros Kárpátaljához fognak tartozni.

Zsatkovics az egyezmény másnapján, annak egy példányát bemutatta Wilsonnak, akinél keresztül akarja vinni, hogy a philadelphiai egyezmény, mint egyedüli tárgyalási alap szerepeljen a párizsi békekonferencián. Wilson az utolsó másodpercben megtagadta az ezirányú nyilatkozat

aláírását, kijelentve, hogy előbb küldjék meg az egyezmény másodlatait a magyarországi ruténség vezetőinek, akik ezidőtájt három ellentétes nemzeti tanácsot alakítottak Eperjesen, Ungvárt és Huszton. Wilson kívánsága értelmében Piszecky kapitány Zsatkovics megbízásából beküldte a philadelphiai egyezmény szövegét Szabó Simon görögkatolikus lelkésznek, a hazai ruténség véleményét kifejező ungvári nemzeti tanács elnökének. Az elolvasva a philadelphiai egyezményt, így kiáltott fel:¹⁵⁶ „*A magyarországi rutén nemzeti tanács óhaja a Magyarországgal egyesített autonóm Kárpátalja!*”

Masaryk, belátva a philadelphiai kongresszus és a Zsatkovicssal kötött egyezmény súlytalanságát, érveinek alátámasztására külön amerikai rutén népszavazást rendelt el, természetesen legnagyobb részt a Szvjjet olvasói táborából. Ennek a senki által nem ellenőrzött részleges amerikai rutén népszavazásnak elképesztően hamis statisztika lett az eredménye. Masaryk becsatolja Wilsonhoz a választási eredményeket, melyek szerint az amerikai ruténség 67 százaléka csehszlovák, 28 százaléka az ukrán csatlakozást kívánja, míg 2 százaléka a teljes függetlenség és 1—1 százaléka a nagyorosz, galíciai vagy magyar csatlakozás mellett döntött.

A philadelphiai egyezmény körül tehát bajok voltak. Masaryk viszont nem engedi az ügy levételét a napirendről. Utasítására Zsatkovics 1918 november 12-én Scrantonban újra összehívta az amerikai rutén nemzeti tanácsot, hogy rektifikálja a szerződés alapvető hibáit. Közben ugyanis mindkét részről rájöttek, hogy az eredeti szövegezés jogilag használhatatlan és nem tekinthető másnak, mint bizo-

¹⁵⁶ Scrimali i. m. 21. l.

nyos rutén emigráns körök kísérletének. Jogi alapját azért is nélkülözte, mert a szerződő felek felhatalmazás hiányában nem voltak feljogosítva az óvilági rutének nevében nyilatkozni, a tárgyalások idején a Ruténföldnek még nem volt nemzetközi jogi személyisége és Csehszlovákia csak a szövetséges és társult főhatalmak elismerése alapján létezett.¹⁵⁷ A cseh diplomácia ezt a hibaszorozatot azért kívánta a scrantoni egyezményben orvosolni, mert ekkor már létrejött a csehszlovák köztársaság és ezzel egyidejűleg Masaryk, mint az új állam első elnöke, „jogosult” volt az amerikai rutén-ség vezetőivel szerződést kötni. A scrantoni egyezmény tehát megismétli a philadelphiai egyezmény pontjait és erőteljesen hangsúlyozza, hogy a szerződés tulajdonképpen csak 1918 november 12-től lép életbe.

A Felvidéken ezidőtájt zajlott le a cseh megszállás első etapa. A Ruténföld pedig, melyről Amerikában hónapok óta tanácskoztak, még magyar uralom alatt volt és a rutén nemzeti tanácsok élszerve, az ungvári ismételten hangsúlyozta hűségét a magyar államiság mellett. Brascsajkó Gyula körének jelentéktelen szerve, a huszti nemzeti tanács, ugyan kimondotta az Ukrajnával való egyesülést, aminek semmi lehetősége nem mutatkozott, mert ugyanakkor már megsemmisült az önálló ukrán állam terve. Beszkid Antal, későbbi rutén kormányzó pedig asztaltársaság keretében szervezte meg az eperjesi rutén nemzeti tanácsot, mely ugyan csehszlovák orientációt hirdetett, de szintén csak papíron, mert ilyen irányú kiállást Duchnovics Sándor egykori magyar-rutén-sárosiszlovák pátriájában még ekkor sem volt tanácsos nyíltan hangoztatni.

¹⁵⁷ L. Scrimali i. m. 18. l.

Megtörtént a világ diplomáciájának egyik legpéldátlanabb baklövése. *Saint Germain en Laye-ben a ruténség megkérdezése nélkül Csehszlovákiához csatolják Kárpátalját, melynek népe mindvégig a Magyarországhoz való tartozás mellett döntött.* Zsatkovics Párizsban találkozik Benessel, mint évek multán kijelenti, már ekkor is rossz sejtelmek gyötörték. Érezte, hogy ha a párizsi békekonferencia biztosítja is, a cseh politika nem váltja be a ruszin nemzet jogos követeléseit. A saint-germaini szerződés (1919 szeptember 10) idevágó 10., 11., 12. és 13. szakaszai, mint a következő fejezetben látni fogjuk, megállapítja a rutén követelések sorrendjét és jogosságát. Ezek a szakaszok sohasem lettek beváltva, a kárpátalji rutén terület autonómiáját elsikkasztották, az önálló rutén nemzetgyűlés, a Szojm húsz év alatt egyetlenegyszer sem ülésezett, Kárpátalja földjét elárasztotta és kizsákmányolta a cseh kolonizáció, a ruszin nyelv és irodalom saját területén kisebbségivé lett, hátterbe szorult a cseh, ukrán és orosz érdekek mögé.

1919 január 13-án az Ungvárra bevonuló első cseh légióval megkezdődik Kárpátalja megszállása, mely 1920 július 30-ig tart, mert a Berezova vonalától a területnek közel kétharmadát másfél évig a románok tartják megszállva. Brejcha ruténföldi cseh adminisztrátor és Hennoque francia tábornok között 1919 január 8-án megkötött egyezmény így csak részben lép életbe, a cseh uralom első évében.

Zsatkovics, az első rutén kormányzó 1921 március 26-án önként távozik az ungvári kormányzói székéből. Éveken keresztül csak helyettese van a cseh Ehrenfeld személyében. Miért távozik Zsatkovics? Belátta, hogy helytelenül járt el, megtevéstették és kijátszották, úgy őt, mint a ruténséget. A távozásának körülményeivel foglalkozó cseh

válaszjegyzék¹⁵⁸ kijelenti, hogy Zsatkovics, aki gyermek-kora óta nem élt Kárpátalján, amerikai nézőpontról bírálta meg a rutén autonómia ügyét, egy olyan nép követelését, amely még nem érett meg a középeurópai politikai autonómia betöltésére. A távozó Zsatkovics „a tények történetére, körülményekre és okokra”¹⁵⁹ hivatkozik, amelyek erkölcsei alaptételül írják elő, hogy megkövesse a megkérdése nélkül nyomorba döntött, jogaitól megfosztott és kiájtzott rutén népet. Zsatkovics a következmények vállalásában sem következetes, lemond, visszatér Amerikába és ezzel számára lezárul egy húsz évig tartó büntett, melynek akaratlanul is egyik elkövetője volt.

Népet még így nem vezettek félre!

¹⁵⁸ Territoires autonomes des ruthenes au sud des Carpathes, Genève I. 1923, C. 74. M. 30, 1923 I., 41. l.

¹⁵⁹ Zsatkovics expozéja. (Informations relatives a l'organisation du territoire des Ruthénes au sud des Carpathe présentées par les Ruthénes émigrés, au secrétaire général de la S. d. N., 1922, 12. l.)